

AHMET FE'İHİ PAŞA VE MÜZELER

Tabsin OZ

Yurdumuzda silah ve kitaplardan başlayarak bir çok eşya ve san'at eserlerinin bir hatıra olarak veyahut dini bir düşünce ile saklanması, çok eski **bir** an'ane ve geleneği olduğu görülüyor. Buna dair hiç olmazsa, Selçuklular zamanından başlayarak her devirde ne gibi şeylerin toplandığı ve nerelerde saklandığına dair araştırmalarda bulunulmasının çok faydeli olacağı inanındayız. Filhakika bu yolda bir etüt yapmak için gerekli malzemenen, bilhassa cami ve türbelerdeki on binlerle eşyadan pek az bir şey kalmıştır. Fakat vakfiyeler, teberrukat kayıtları, şer'i siciller bunu tamamlayıcı mühim kaynaklardır. Bu suretle san'at eserlerimize ve tarihimize ait çok önemli maddelere tesadüf olunacağı gibi; eski adet ve itakatlara dair de hayli malzemenin ortaya **çık**acağı muhakkaktır. Bazı türbelerde bulunan eşya üzerine bizim yaptığımız incelemeler, bunların her birinin zamanına göre birer müzecik olduğu kana- atını vermektedir. Hele Emanatı mukaddese namiyle tanınan ve asırların ya- digarı olan, ve bunlarla beraber saklanan eşya ele alınır, çok kıymetli bir mevzuun karşısında bulunulduğuna şüphe cdilmemlidir. Bunlar kendilerine layık bir anlayış ile ortaya konsa, bütün dünyayı celbedecek mahiyettedir. Yine Topkapı Sarayında, bir çok silahların, elbiselerin, eğer takımlarının, çeşitli san'at eserlerinin, hatta pabuçların bile kayıtlara geçirilerek Üzerlerine veya bohçalarına etiketler konularak saklandığını görmekteyiz. Bundan başka vaktiyle resim, minyatür ve yazılardan mürekkep emsalsiz albümler yapılmış ki bunları, hazırlamağı meslek edinmiş sanatkarlar da bulunduğu beliriyor. Yine çeşitli paraların da saklandığını kayıtlardan öğreniyoruz. Kezalik Hazi- nede, Raht ve İfraz Hazinesinde bu eşyanın saklanması, defterlerinin yapıl- ması, zaman zaman yabancılara bile ziyaret ettirilmesi, müzelerimiz tarihine bakarken incelenmesi lazım gelen mühim noktalardır. Kezalik İstanbul fet- hini müteakip Saint İrene'in Cebehane ittihaz edilmesi, burada Türk silah- larından başka ganimet alınan, çeşitli silahların da bulundurulması, bu ko- nuya ait eserlerin toplanma ve hatta teşhirinin nekadar eski olduğunu gös- termektedir. Cebehaneye (1726) yılında Darülesliha ismi veriliyor, Yeniçeri isyan ve lağvında, buradaki silahlar yağmaya uğruyor, imha ediliyor, sonra Harbiye Anbarı ismini alıyor.

Nihayet Ahmet Fethi Paşa, Harbiye Anbarında, (Mecmaı Eslihai Atika) ve (Mecmaı Asarı Atika) isimleriyle iki bölümden ibaret olarak Türk mü- zelerini kurmak şerefini kazanıyor. Sözü geçen isimleri ve 12 6 3 tarihini binanın karşılıklı revaklarının üzerine hakkettiriyor ki, bu sayede müzeleri-

mizim yüzcüncü yıl dönümünü kutlayabiliyoruz. O tarihte Mekâtib-i Umumiye Nazırlığına ve teşekkül etmesinde katagmen, teşebbüsünde Eophane Müşürü tarafından danı yapılmıştır. n- Ahmet Fethisi, Paşanın kültürel görüşüne ve ünlayışınm rüştün- anlayışının üstün-

Cebhanede (St. İrene) kurulan müze için, İnançlıları
İürn ncbudmıv av lülB^nirri tmi23

lüğünü tebarrüz ettiriyor. Buda, Paşanın hab tercümesi incelendiğinde pek güzel
anlaşıyor.

Ahmet Fethi Paşa, Rodoslu Hafız Ahmet Ağanın oğludur. Ahmet Ağa-
nın babası Haşan Ağadır, bunun vakıf kayıtları gösteriyor. Onun da pe-
den Ramazan Ağa imiş. Ahmet Fethi Paşanın en büyük ceddi, Kanuni
Süleyman'ın Rodos'u fethinde hizmette bulunmuş ve bundan sonra kendisi ve
n n rir? iri linnmi L.) n n

[1] Vakıflar Genel Müdürlüğünün 747 No. lı defterde kayıtlı, 10 Safer 1268 tarihli
(Merhum Rodosî Ahmet Ağa mahdumu Ahmet Fethi Paşa) vakfiyesinde (Rodosî Hafız
Ahmet Ağa, İbnü merhum Haşan Ağa) diye yazılmaktadır. ()
11102 Akt tarihinde, Ahmet Fethi Paşanın hal tercümesinde (düşkünlüyle, pleaditfo Yimne inşasının
muvaffak olduğu ve kendilerinin mütevellisi bulunduğ; Rotfo'lu kSiP' lü (Safchik) k' yalınca
ilâyeten, orada, bir mektebi, Rüşdiye ve bir muvakkithane, ve bittü saate küfesi inşası
Abdul'up, irat ve akarı, rüştüvfa file; l manun ve vıhyı idüb Üsküdar'da, Karaçpr. Al'Hp' lı Sul' anı tan
türbesi karşusunda pederlerinin vakfından olan ahşap camii serif harap olmakla kargir
olarak inşasına muvaffak olmuşlardır. Müşarüliyle Hacı Hafız Ahmet Ağa peder ile
brader ve akrabalarının Rodosta bağlar pişgâhında olan makberel müfrezl pesti rahmeti

çocukları her hükümdarın maiyyetinde vazife almışlar ve babası Ahmet Ağa da Abdülhamit I zamanında Rikabdarlığa tayin kılınmış ve Selim III zamanında aynı vazifede kalmış ve yaşının ilerlemesi üzerine emekliye çıkarılmış bir müddet sonra Kaftan Ağalığı ile Hicaz'a gitmiş, avdetinde Cezzar Ahmet Paşa tarafından katlettilmiş olduğundan Maan da medfun bulun- maktadır.

Ahmet Fethi Paşa, babasının ölümünden sonra (1 2 1 6) 1 8 0 1 yılında İstanbulda Eyüp İskelesi civarında Abdullah Paşa sarayı namıyla maruf ya- lıda doğmuştur. Küçük Ahmed'in annesi, Saliha Hanım pek genç olduğundan Artivin sancak Beyi Hacı Beyle evlendirmişler ki ondan da Şakir isminde bir oğlu olmuştur. Saliha Hanım, Ahmed Fethi'yi İstanbuldan ayırmak iste- mediğinden Artivin'e gitmemiş ve 18 0 4 (1 2 2 4) yılında sekiz yaşlarında iken Enderuna yazdırmıştır. Ahmet Ferhi, Enderun tahsil ve terbiyesini görmüş ve o sırada tesis olunan, Enderun bölümünde neferliğini yapmış ve 182 7 (1 2 4 3) yılında kolağası rütbesiyle (Asakırı Mansurei Şahane) taburuna zabıt tayin edilmiş ve bir müddet sonra Binbaşılığa terfi olunmuştur. Bu esnada açılan Rus Harbine iştirakle Aydos muharebesinde sol ayağından mecruh olmuş { 1 }, gerek burada gerek İslimiyede gösterdiği yararlık ve askeri me- ziyeti üzerine on ikinci alay kaymakamlığına tayin ve barıştan sonra Mira- laylığa terfi ile cephane kışlasma memur edilmiş ve hükümdarın maiyyetinde yaver makamında bir vazife de verilmiştir.

1 8 3 0 (1 2 4 6) yılında kurenalığa ve bir müddet sonra Çuhadarlık da uhdesine ilave edilmiş ve aynı senede Asakiri Hassai Şahane Beylerbeyliği ve Ferik rütbeleri verilmiştir.

Ahmet Fethi Paşa, bazı tahkikat için Konya ordusuna gönderilmiş ve 183 4 (1 2 5 0) senesi iptidalarında büyük Elçilikle Viyana'ya gitmiş, altı ay sonra dönmüş ve Saray ile rabitası kalmak şartıyla 183 5 iptidalarında I ci Ferdinand'ın cülusunu tebrik merasiminde bulunmak üzere tekrar Elçilikle Viyana'ya gönderilmiştir { 2 }.

rahman oldukları Cezairi Bahri Sefid Eyaleti mutasarrıflığında iken manzuru acizi olmuş ve kütüphane ve muvakkithane ahaliye mucibi menfaat olmakta) bulunduğu yazılmaktadır.

Kütüphanenin hala mamur olduğu, yazma ve hasına olarak 800 kitap bulunduğunu Hermes Balducci bildirmekte, binanın plan ve maktanı ve tarihini vermektedir. (Hermes Balducci, Türkçeye çeviren Celaleddin Rodoslu, Rodosta Türk mimarisi, Türk Tarih Kurumu yayınları Ankara 1945 Seri iV. No. 3)

Yaptırdığı mektebin şimdi lise halinde olduğunu ve saat kulesinin de vazife gördüğünü paşanın torunları bildirmektedirler.

[1] Ahmet Fethi Bey yaralı olarak İstanbul'a geldiği sırada, Şemsi-Nur Hanımla evlenmiştir. Şemsi-Nur Hanıma gelince; ufak yaşta iken Sakız ihtilalinde İstanbul'a ge- tirilmiş ve Ahmed Fethi Bey tarafından satın alınmış ve annesi tarafından bu isim ve- rilerek büyütülmüştür. Ahmet Fethi Bey'in Şemsi-Nur Hanımdan Ferdane, Saliha Yegane, Emine Güzide isminde Üç kızı, Besim (Paşa) ve Mahmut (Paşa) isminde iki oğlu olmuş, bunlardan Mahmut Paşa Sultan Mecid'in kızı Cemile Sultanla evlenmiştir. Biraz sonra yazacağımız veçhile Ahmet Fethi Paşa'da Sultan Mahmud'un kızı ve Abdülmecid'in kar- deşi Atiye Sultanla evlenmiştir.

[2] Paşanın maiyyetinde ikinci Serkatip olarak Ali Efendi (Sadrazam Ali Paşa) bulu-

Paşa 1866 (1252) yılı sonlarında sefaretten ayrılmış [1] ve avdetinde, yapılacak büyük talimlerde hükümeti temsil üzere vezaret ve .Müşürlük rütbeleri verilerek Moskova'ya gönderilmiştir. [2]

1837 (1253 - Rebiulahir) iptidalarında uhdesine Paris Sefareti ile beraber Aydın Eyaleti verilmiş, bir ay kadar Aydında bulunduktan sonra

Ahmet Fethi Paşa Viyana sefiri iken
(*Gravür Topkapı Sarayı Müzesindedir No. 427*)

yerine Kaymakam bırakarak İstaobul'a gelmiş, İngiliz Kraliçesi Viktorya'nın taç giyme merasiminde bulunmağa memur edildiğinden evvela Londra'ya [3]

nuyordu. Bu memuriyeti dolayısıyla Ali Efendiye Rabia rütbesi tevcih olunmuştur. (Mahmut Kemal inal, Son S. adrazamlar Cüz 1, İstanbul Maarif Matbaası 1940).

Bu kitabeti sırasında Ali Efendi bir gün Paşa'ya bazı evrak götürdüğü zaman durumu Fethi Paşa'nın dikkatini çekmiş, ne var? Ali Efendi seni düşünceli görüyorum, paraca bir sıkıntın mı var? diyerek masasının Üzerinde duran bir çıkın altını vermiştir.

[1] - Ahmet Fethi Paşa'nın Viyana Sefaretinde verdiği ziyafetler pek mutantan olur ve bilhassa gümüş takımlarının zenginliği dikkati çekermiş, hatta gümüş tabaklarda gelen balıkların gözlerine zümrüt koydurduğu rivayet edilir.

[2] - Moskovaya giderken beraberinde yine Ali Efendi'yi götürmüştür.

[3] - Londra'ya giderken Rodos'a uğramış, babasının hayratını görmüş ve avdetinde evvelce sözü geçen ilave vakıfları yapmıştır.

gitmiş "e oradan Paris Elçiliği vazifesine gelmiştir. Bu vazifeden 1839 (1255) yılında Abdülmecid'in tahta çıkması üzerine ayrılarak İstanbul'a gelmiş ve Meclisi Vala Azalığına tayin olunmuştur. 1839 (1255-Zilkade) yılında Mahmut II kızı ve Abdülmecid kardeşi **Atiye** Sultan ile izdivaç etmiştir. [1]

Ahmet Fethi Paşa 1839 (1255) yılı sonlarında Ticaret Nezaretine tayin edilmiş ve bir müddet Serasker Kaymakamlığında bulunmuştur. 1841 (1257, Safer) yılında Ticaret Nezaretinden ayrılmış 1842 (1258 Saferde) ikinci def'a olarak Meclisi Vala Azalığına ve 1843 (1259 Şevval) de Meclisi Vala Reisliğine tayin edilmiş 1844 (1260 Zilkade) de riyasetten ayrılarak aynı sene içinde Harbiye Nezaretine 1845 (1261 Şaban) da Tophane Müşürlüğü de ilave olarak uhdesine verilmiş ve sekiz sene kadar bu mühim makamları muhafaza etmiştir ki, evvelce bildirdiğimiz veçhile Türk Müzelerini bu esnada kurmuştur.

Ahmet Fethi Paşa, 1852, (1268 20 Şevval) de Tophane Müşürlü-ğünden azledilmiş [2], 1853 (1269 Cemaziyellevvel) de ikinci def'a Ticaret Nezaretine ve iki ay sonra yine Tophane Müşürlüğüne getirilmiştir. 1854 (1274 Muharreminde) azil ve yine o sene içinde tekrar Tophane Müşürlüğüne tayin edilmiş ve o yılın Cemaziyelahirinin sonuncu Pazar gecesi vefat etmiş ve Sultan Mahmut il. türbesi bahçesine defnedilmiştir. [3]

Ahmet Fethi Paşanın hal tercümesi, tanınmış pek eski bir aileye men- subiyetini göstermekle beraber Osmanlı Devletinin bir yenileşme hareketi olan Tanzimat Devrinde yıllarca iş başında bulunduğunu gösteriyor. Tan- zimat devrinin en mühim bir şahsiyeti olan Büyük Reşit Paşa ile Londra Elciliklerinde halef ve selef olmuşlar, [4] Ali Paşa ise bir müddet

[1] - Atiye Sultan'ın Sarayı, Eyüp'te şimdiki Feshane fabrikasının bulunduğu yerde imiş, düğün pek mutantan bir surette yapılmıştır, Paşanın Sultandan Feride ve Seniye isminde iki kızı olmuş, bunlarda Hüsnü ve Mahmut Paşalarla evlenmişlerdir.

Atiye Sultan, izdivaçlarından sonra Paşanın evli olduğunu Öğrenmiş olduğundan büyük bir kıskançlık göstererek saraydan ayrılmamasına çalışmış, paşanın vazife baha- nesi ile gelmediği akşamlar, Kuzguncuktaki yalıısına adamlar göndererek arattırılmış, Atiye Sultan on sene kadar yaşamıştır. Bundan sonra Sultan Mecit Şemsinur Hanıma kadın efendi unvanını vermiştir.

[2] - Ahmet Fethi Paşa'nın azli hattı hümayununda (Sadaret hizmetimizde bulunan **Reşit** Paşa ile Tophane Amire Müşürü Fethi Paşanın azilleri liizıngelmiş olduğundan) cümlesi ile bildirilmektedir. Bu ciheti üstad Mahmut Kemal, Cevdet Paşa maruzatından aldığı (Reşit Paşa dahilen ve haricen büyük Siyat ve şöhet kespemiş ise de o zaman müsteşarı saltanat makamında olan Ahmet Fethi Paşa ile uğraşmaktan hali kalmadığı cihetle azledilmiş olduklarını açıklamaktadır.

[3] - Kaynaklar; Ata tarihi, Sicilli Osmani, Türk Meşhurları, Son Sadrazamlar, Takvimi Vakayi, Tanzimat Yüzüncü Yıl Dönümü, (Fetbi Paşa ahfadının verdikleri kıymetli bilgiler, bu yüzden Sayın Bayan Fatma ve Bilge'ye ve Bay Sait ve Şevket Mucana teşekkürler eder, yine ahfadından Bayan Emine'ye Topkapı Sarayı Müzesine paşanın bu yazıya koyduğumuz gençlik resmini gösterir tabloyu hediye ettiğinden dolayı şükranlarımı sunarım.

[4] - Londra ve Paris Büyük Elçilerimiz Mustafa Reşit Paşa ve Ahmet Fethi Paşalar Paris'ten 25/Rebiülahir/1255 de gönderdikleri mektupta Fransa Kralı Louis Philippe'in kendilerine Osmanlı Devletinin Avrupa amme hukukundan istifade etmesi meselesinden bahsettiğini bildiriyor, 4:Tanzimat Yüzüncü Yıl Dönümü sahife 688>.

maiyetinde bulunmuştur. Bu iki mühim devlet adamı He sıkı teması ve saraya da iki taraftan sıhriyeti teşebbüslerinin başarı sebepleri arasındadır.

Ahmet Fethi Paşa, [1] Paris ve Viyana sefaretlerinde uzun yıllar kalmış Londra ve Moskova'da bulunmuş olduğundan bu memleketlerin san'at ve kültür hareketlerini benimsemiş ve memleketinde bunların tatbiki için her imkandan istifade etmiş, Müsteşarı Saltanat mevkiini kazanmış [2] bulunmakla da fikirlerini hükümdara ve alakahlara kolayca kabul ettirebilmiştir.

Ahmet Fethi Paşa

Ahmet Fethi Paşanın bilhassa Tophane fabrikalarının islah ve teka-mülünde, Baruthane civarında demir izabe fabrikalarının tesisinde hizmeti görülmüştür. [3] Bundan başka bugün eserlerini müzelerimizde sevgi ile

[1] - Paşa İngilizce, Almanca bilir, çok iyi konuşurmuş.

[2] - Ahmet Fethi Paşa, uzun yıllar büyük hizmetlerde bulunmasına rağmen vefatından sonra borçları yüzünden emlakinin satıldığı Mülga Hazinei Hassa arşivinden anlaşılmıştır.

[3] - « , İstanbul Baruthaneleri civarında müceddeden inşa ve bina ve olvakit keyfiyeti takvimi vekayaı dahi dere ile neşir ve ibna olunan Demir Izabesine mahsus küçük fabrikanın müteferuat mabiha ve Zeytihburnu mevkiinde bir müddetten beri inşasına ihtimam buyurulmakta olan kebir demir fabrikası edevatı lazımesinin mahalli ikmal ve itmamı olmak Üzere Tophanei Amire Müşürü ve Mühimmatı Harbiye Nazın

sakladığımız (Eseri İstanbul) damgalı Porsölen Fabrikasının müessisi- dir. [1]

Görülüyor ki Ahmet Fethi Paşa bir taraftan memleketin ihtiyacı bulunan maddelere ait fabrikaların kurulmasında veya tekamülünde müessir olmuş diğer taraftan da kaybolan çini sanatının yerine zamanın icablarına uyarak porsöleni ikame ile bir fabrika kurmuştur. (Eseri İstanbul) damgasını taşıyan bu porsölenlerin elde kalan parçaları ciddi bir başarıyı ve çalışan ustaların da sanat kabiliyetini göstermesi Paşanın zevkini ve enerjisini tam manasiyle belirtmektedir.

Sanat eserlerine kıymet verince; sanat ve tarih yönünden kıymetli bulunan her çeşit eserin de tahrip edilmemesi, harice çıkarılmaması, nihayet batıda olduğu gibi herkesin görüp tanınması için bir yerde toplanması ve teşhir edilmesi gerektiğini takdir ile bugünkü anlamda olmak üzere Türk müzesinin temelini atmıştır. [2]

Mecmai eslihai atika: Sonraları, Müzei Askeri, ve şimdi Askeri Müze ismini almıştı. Zaten cephanede muhtelif devirlere ve milletlere ait çeşitli silahlar bulunduğundan bu kısım kolaylıkla teessüs etmiştir. Ne çareki Saint trene binasının teşhire elverişli olmamasından başka, bakımsız ve rutubetli bulunması yüzünden bir çok silahlar, hemde en eski devirlere ait parçalar depolarda mahvolmuş veyahut mahiyeti anlaşılamaz bir hale gelmiştir.

Askeri Müze, Müdürlüğüne 1908 yılında tayin kılınan Ferik Muhtar Paşanın gayretiyle hayli sıraya konmuş ve hatta Türkçe ve Fransızca rehberi de neşredilmiştir. Halbuki ondan sonra kadrosu ufaltılmış ve Müdürlük ve memurluklar ihtisas yeri olarak kabul edilmediğinden rütbe icabı müdürler gelmiş ve geçmiş olduğundan yüz senelik ömrü olan ve san'at ve tarih ba-

Devletlü Fethi Paşa Hazretlerinin ikdam ve himmetleri ve Barutcubaşı lioca Avans'ın sayı- gayreti ile zikrolunan küçük fabrika civarında ve Baruthanei mezkur silindirhanesi ittisalinde müceddeden tanzim ve tetmim olunuş olan vapur ile idare olunur. Demirhane ve çilingir hanelerin rü'yet ve tamaşa».

Takvimi Vekayi sene 1261, No. 294.

[1] - Fethi Paşanı bu fabrikayı Beykoz civarında İncir köyünde ba imtiyaz kurdu tabak ve porsölen fabrikası İsmi verildiği Paşanın vefatı zamanına kadar চালıtı- tuttu Mülga Hazinei Hassa Arşivinden anlaşılıyor.

[2] - Berlin Müzeleri Müdürü Veygand müzelerimizin kuruluşuna ait bir yazısında «Bir gün Sultan Abdülmecit Yalovada tenezzüh ettiği zaman yerde üzeri yazılı birçok taşlara tesadüf eder. Bunların ne olduğunu sual ettiği zaman taşların Üzerinde kral Kostantin'in namı muharrer bulunduğunu kendisine söylerler. Bunun Üzerine Hakanı Mağfur böyle büyük bir hükümdarın namını hşyan şeylerin yerde yatması doğru değildir diyerek taşları toplatup Dersaadete gönderir o zaman Tophane Nazırı olan Damat Ahmet Fethi Paşa bu taşları muhafaza ederek eskiden beri esliha deposu olan Ayasofya camiinin yanındaki binaya naklettirir ve orada ilk müzeyi vücuda **getirir**> demektedir. Serveti Fünun No 984, 1 Nisan 326

Cebahaneyi, Abdülmecid'in ziyaret ettiğini Takvimi Vakayi yazmaktadır No. 292, 1261 ondan sonra kurulan müzeleri ziyaret ettiğini ve hatta Hükümdarın istirahati için XVI ncı Louis sitilinde bir oda döşendiği de rivayet olunmaktadır.

Rehnüma. MLizei Humayun Mahmut Bey Matbaası 1319.

Eseri İstanbul damırılı sürahi
(Topkapı Sarayı Miizesi No. 654)

hangi bir suretle ele geçirilen eserler harice akıp gidiyordu. Maamafih 36 maddeden ibaret bu nizamname, bulunan eserleri üçe taksim ile üçte ikisini mal sahibi ile hafire verdiğinden ve taksim şekli hazan bedel takdirine ve hazan mübadeleye dayandığından yine maksadı temine kafi değildi.

Arşiv kayıtlarına göre Dethier'nin bir müze mektebi açmak için teşeb- büs ettiği anlaşılıyor. Eleman mes'elesinin daha, o vakit düşünülmesi dikkate layıktır. Bu hususa dair hayli muhabere evrakına rastlanmakta isede { 1 } mektebin açıldığı anlaşılammaktadır. Yine Dethier zamanına ait ve Türk Müzeciliği için tetkike değer bir olay da Truva hafriyatından çıkan eserlerin H. Şilman tarafından Atinaya kaçırılmış olmasıdır. Müze Müdürü bu hususta hayli teşebbüşlerde bulunmuş ve hatta Atinaya kadar giderek dava açtığı halde işin sürüncemede kalması yüzünde hükümetin tasvibi ile bir bedel mu· kabilinde sulha bağlanmağa mecburiyet hasıl olmuştur {2}. Maamafih gerek kaçırılmak suretile gerek birer şekil icad edilerek pek çok eser ve sikke kol- leksiyonları hudut haricine çıkarılmıştır. Bunların başlı başına bir broşür ile ortaya konması gerekli olduğu kanaatindeyiz.

Dethier zamanında, en mühim bir işde Müzenin cebehanc binasından Çiniliköşke nakli teşebbüsüdür. Evvelce söylediğimiz veçhile bu Müze, eğer St. Irene'in Müze olmağa uygunsuz ve rutubetli duvarları içinde kalmış ol- saydı, inkişaf etmesine imkan olmazdı. Maamafih çok açık söylemek lazım gelir ki Sultan Fatih'in yaptırdığı bu zarif Çiniliköşk de Müze haline konmak için pek insafsızca tadillere uğratılmıştır. Yapılan incelemeler bu değişiklik-lerin ne kadar üzüntü verecek bir durumda olduğunu gösteriyor. **Bir** kaç seneden beri devam eden etütler, bulunan vesikalar sayesinde bu değerli anıd'ın restorasyonunun yapılabileceği ve eski halini alacağı tahakkuk etmiş ve nitekim binanın asil cephesini vararak ilave edilmiş olan yeni merdiven

Müze Hanesinin az vakitte pek ziyade kesbi İştihar edece İ bulunduğuna biaeen **masla-** hatın her bir asıl ve fer· İnİ muhtevi olanak Maarif Nezaretince yapılan nizamname layi- hasının İcrayı muktezası» Topkapı Sarayı Müzesi, Maruzat Arşivi.

[1] Müze mektebi hakkında arz teskeresinde:

cMemaliki Mahrusai Cenabı Mülükînelerinde Miizei Hümayun için aratılıp çıkarılacak asarı kadimenin amelîyat taharriyatına nazaret hizmetinde ve Daire Maarifin vası- tai icraiyesi makamında bulunmak Üzere Mektebi Sultaniden çıkmış olan müsteidandan veyahut sıfatı matlubeyi cami oldukları halde hariçten on iki şakirt alınarak bir müze mektebi teşkili ve bunlar ile tayini lizimgelen üç nefer muallim ve bir muavine verilecek maaşat ve sair masarifata mukabil senevi 90 bin kuruş tahsisat itası Maarif **Nezare-** tinden ifade olunmuştur..... Bu makule asar, düveli mütemeddine enzarında pek ziyade kıymettar olarak mülki vesii Padişahileri İse onların a'zamu menabii olduğu halde **ekseri** mesturu ziri türab ve en nefisleri ile Avrupa müze haneleri zinetyab bulunduğu>

(Topkapı Sarayı Müzesi, maruzat dairesi Arşivi 25 Zilhicce 1291)

[2] Bu işe dair mülga Maarif Nezareti arşivinde mühim bir dosya bulunmaktadır. Biz bu dosyadan yalnız yapılan protesto ilanını aynen alıyoruz. (Mösyö Şilman, Kalai • Sultaniyede Hisarlık nam mahalde bulmuş olduğu altın ve gümüş ve bakır ve toprak ve mermerden masnu asarı atıkayı hafiyen kaçırılmış ve eşyayı mezkfirenin Müzei Hümayun ile kendi beyninde nısfıyyet üzere taksimini icra etmemiş olduğundan eşyayı mezkure- nin her nevi hibe ve bey'i keenlemeye :un hükmünde olduğunu ve her nerede bulunursa dava ve ahz olunacağıni Devleti Aliye cümleye ilan eder.) 6 Haziran 1874

kaldırılmıştır { 1}. Zaten bu kıymetli köşkün ne derece tahrip edildiğini bugünkü bilginlerimiz değil, merhum Vahit Bey **bile** görmüş ve 1910 yılında Servetifünun'da (... Montreano namında Romanyalı bir mimar celb ile Çiniliköşkün bazı mertebeye tamirine kıyam eylemiş ve hayfaki mimarı mer-kum saikai cehaletle bu binayı latifin tertibatı dahilîyesince bir takım tadilat icrasına ve duvardaki minakari Çinileri kısmen kaldırıp kısmen dahi Üzer-lerini kireç sıvamak suretiyle büsbütün mahvına tesaddi etmiştir...) sözleri hakikatı bir dereceye kadar anlatmaktadır. Ne çareki bu kadar **tadile** rağmen bu zarif bina, o koca heykellere ve benzerlerine bir teşhir yeri olamamış, ve gezenlerin üzerinde garib bir intiba uyandırmaktan hali kalmamıştır [2].

Dethier'nin ölümü ile 1881 yılında Sadriazam Ethem Paşanın oğlu res•sam Osman Hamdi Bey Müze Müdürlüğüne tayin edilmiştir {3}.

Hamdi Bey ilk teşebbüs olarak bir çok san'at eserlerini yabancı mem- leketlere kaçırılmasına imkanlar vermekte olan Asarı atika nizamnamesinin tadilini ele almış ve bu nizamname 1884 yılında hayli değişiklikler ile tasdik olunmuş ve 1907 yılında tekrar tadil ve ilaveler yapılmıştır ki hala bu nizamname mer'i bulunmaktadır {4}.

1887 - 1888 yıllarında Sayda mezarlarının keşfi, Türk Müzeleri için mes'ut bir devre açmış ve yeni Müze binasının yapılma zarureti hasıl olmuştur. İşte ilk Türk Müze Müdürümüz Hamdi Beyde, etrafında yarattığı sevgi ve saygıdan istifade ederek şimdi gördüğümüz eserini kurmuş ve Müze binasının birinci bölümü 1891 de sol kısım 1902 ve sağ kısım da 1908 de tamamlanmıştır {5}. Yeni bina yapılıncaya, Çiniliköşk ağır ve yabancı heykel-lerden kurtuldu, bir müddet sonra buraya yeni binanın yukarı katında bir salonda bulunan pek mahdut Türk ve İslam san'at eserleri konuldu [6].

[1] Zarif Orgun, Çiniliköşk. Arkitekt Neşriyatı No. 11

[2] Tahsin Öz. Müzelerimize ait bir hatıra Çığır sayı 106-1941

[3] Vahit bey Dethier'nin yerine yabancı bir Müdür getirilmek Üzere teşebbüs edildiğini «Alman mataı her vakitten ziyade mazharı revaç olduğundan yine nezaret tarafından Berlin Sefiri merhum Sadullah **Paşaya**, güya Berlin pazarı ticaretinde istenilen maatte bulunabiliyor bir bizaai adiyeye imiş gibi!.. • **serian** bir Müze Müdürünün buldurulup izamı iş'ar olundu.) diyor.

[4] Yeni bir kanun projesi hazırlanmıştır. Bir an evvel meriyete konması çok lazımdır.

[5] Yeni müze binası, Yunan stilinde yapılmış olduğundan Topkapı Sarayı camiasında pek yabancı kalmış ve aynı zamanda Çiniliköşkü, bir parçası olduğu sarayı ceditten (Topkapı Sarayı) bir paravan gibi ayırmakta ve hatta Sarayın perde kapısını kapatmakta, bazı aksamının cephelerini de örtmekte r, Kaldı ki Müze binasının birçok lı:ı sınırları ahşap olduğundan bu mühim durumun en iyi şekilde halli gereklidir.

[6] Çiniliköşkteki eserler hem mahdut ve hem de herhangi bir san'at konusu ifade edemeyecek mahiyette perakende bir halde idi. Bilhassa Türk ve İslam eserleri ve Topkapı Sarayı Müzelerinin teşekkülünden sonra bu zayıf durum tam manasiyle belirlediğinden Milli Eğitim Bakanlığı bu Müzedeki eserlerin, Ankara Etnoğrafya, Türk ve İslam Eserleri ve Topkapı Sarayı Müzeleri koleksiyonlarını tamamlamak suretiyle tasfiyesine karar vermiş ve gereği olveçhile yapılmış olup şimdi Fatih'in Köşkü olan bu bina asli rekle göre onarıldıktan sonra Fatih'e ait silahlar, elbiseler, fermanlar, resimler, kitaplar V. S. konularak çok manalı bir Müze haline konacaktır.

Elhasıl Türk Müzelerinin temelini atan Ahmet Fethi Paşa, ve Arkeoloji Müzesinin banisi de Hamdi Bey olduğunda tereddüt edilmemelidir [1}. Müzecilik alemi bu iki zatı daima saygıyla anacaktır.

Ahmet Fethi Paşanın, temelini attığı Askeri Müze ile Müzei Hümayun- dan başka 18 95 yılında Bahriye Müzesi kurulmuştur. Gerek bu gecikme ve gerek konunun iyi kavranmamış olması yüzünden bu Müzede, Türk De- nirciliğini ifade edecek bir eski tekne bile yoktur. Bunu telafi için 19 19 yılında Topkapı Sarayı kayıkhanesinde bulunan Taht kayığı ve Hün• kar kayıkları bu müzeye maledildi. Ne çareki uygun ve elverişli bir bina bulunmadığından yine bu müze bir inkişaf yoluna giremedi. Bu def'a Dol- mabahçe Camii Müzeye tahsis edilmiştir, ne kadar elverişli olduğunu zaman gösterecektir.

işte Meşrutiyet devrine geçerken, bütün Türk topraklarına şamil olarak sözü geçen üç Müze bulunmakta idi. [2}

Yalnız üzerinde ehemmiyetle durulmaya layik bulunan, Şeyhülislam, merhum Hayri Efendinin teşebbüsüyle 1914 yılında kurulan (Evkaf Müzesi) dir. Hayri Efendi, İbnül'emin Mahmud J(ermal, Keçeci zade Reşat Fuat, İhtifalçı Ziya, Divanı Muhasebat Reisi Armenak Sakızyan, Doktor Mustafa Münif Paşadan mürekkep bir komisyon teşkkül ederek, cami, kütüphane ve türbe gibi vakıf müesseselerinde bulunan san'at eserlerinin toplanarak Sü- leymaniyyede Mimar Sinan yapısı olan imaret binasında teşhirini uygun gör- dü. Bu suretle birçok kıymetli san'at eserlerimiz bakımsızlıktan, mahvolmak- dan, çalınmaktan da kurtulmuş oluyordu. Bu vesile ile şunu da ilave edelim ki Mecmaı - Asarı Atika ismiyle kurulan ve sonra Müzei Hümayun namı verilen Müze, Roma, Yunan ve Bizans eserlerini istihdaf ediyordu. Bu yüzden Türk ve İslam san't eserleri • Meskukat hariç• toplanılma maktada idi ki bu hal milli san'at eserimiz yönünden telafi edilmez bir elem kaynağıdır. Eğer, tam yüzyıl evvel kendi san'at eserlerimizde aynı ehemmiyet verilmiş olsaydı, bir kısmı devlet elindeki müesseselerden olmak, ve diğerleri de bugün tahmin edilemeyecek kadar ucuz bir bedel mukabilinde elden çıkarılan bin- lerce şaheser toplanmış olacaktı.

1918 yılında, İstanbul Arkeoloji Müzesinde bulunan Asur, Babil, Sum- mer, Mısır, Hitit gibi eski şark eserleri o tarihte boşalmış olan sanayii nefise mektebi binasına nakledilerek (Eski Şark Eserleri Müzesi) adıyla bir müze haline getirilmiştir.

[1] Hamdi Bey (24 Şubat 1910) da vefat etti. Cenaze merasiminde Sadriazam Hakkı Paşa ve tekmil vükela bulundular, Müze önünde Maliye Vekili Cavit Bey, söylediği nu- tukta; «istibdat devrinin anlayışına, ve gösterilen zorluklara rağmen bu önemli eserlerin meydana getirilmesinde Hamdi Beyin yüce kudret ve değerini belirtti, Meşrutiyet idare- sinde bunun Örnek tutularak gösterilecek kolaylıklardan istifade ile kuvvetli hamlelerle çalışılması icap ettiA-ını» ilave etmişti. Hamdi Beyin ölümü ile yerine muavini ve kardeşi Halil Ethem Eldem tayin edilmiş olup bu zatın Osmanlı sikkeleri üzerine kıy- metli mesaisi ve değerli eserleri vardır.

[2] 1927 yılında (Türk ve İslam Eserleri Müzesi) adı altında Milli Eğitim Bakan• lığına bağlanmıştır. Türk ve İslam Eserleri Müzesi Rehberi Devlet Basımevi 1939.

Müzecilik tarihimizde, Meşrutiyet devrinde bunlardan başka kayde değer bir nokta bulamıyoruz.

Cumhuriyet idaresinin, müze ve eski eserler işini daha esaslı bir surette ele aldığını gösteren ilk emare, ondan evvel Maarif Nezaretinde bu işlerle görevli bir teşekkül bulunmamakta ve müze işleri Meclisi Maarif veya Muha- sebeden geçmekte ve son zamanlarda Tedrisatı Aliye İdaresi merci gösteril- mişti. Halbuki Cumhuriyet Milli Eğitim Bakanlığı, bu işleri, Hars Müdürü- yeti namivle teşkil ettiği idareye verdi. 1922 de bu idare Asari Atika ve Müzeler Müdürlüğü namını aldı. Nihayet Milli Eğitim Bakanlığı, 1944 yılında üç şubeden mürekkep olarak Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdür- lüğü teşkilatını vücuda getirdi. Birinci şube Müze, ikinci şube kazı ve yayın, üçüncü şube de Anıtların Korunması ve Onarılması işleriyle görevli bulun- maktadır.

Cumhuriyet yıllarında Milli Eğitim Bakanlığına intikal eden müzeler evvelce söylediğimiz veçhile İstanbul Arkeoloji Müzesi ve bunun şubeleri olan Çiniliköşk ve Eski Şark Eserleri müzesinden ibaret bulunuyordu. Hal- buki bilhassa son onbeş sene zarfında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bulu- nan müze ve müze depolarının sayısı büyük müzelerin şubelerinden sarfına- zar 38. bulmuştur ki bunları harf sırasıyla ve yanlarında kuruluş tarihleri olarak yazıyoruz: Adana (1924) Afyon (1921) Ankara Arkeoloji Müzesi (1923) Ankara Etnoğrafya Müzesi (1924) Antalya (1924) Ayasofya (1934) Bergama (1924) Bursa (1923) Diyarbakır (1934) Edirne Asari Atika ve Etnoğrafya Müzeleri (1924) Efes (1934) Erzurum (1942) Gaziantep (1939) Hatay (1938) İzmir (1926) Kastamonu (1941) Kayseri (1929) Konya Arkeoloji, Türk ve İslam Eserleri Müzeleri (1926) Manisa (1935) Niğde (1936) Sivas (1927) Tokat (1929) Van (1935).

Bunlardan başka Alaca, Amasya, Çanakkale, Denizli, Eskişehir, Isparta, İznik, Kırşehir, Kütahya, Samsun, Sinop, Silefke, Tirede de müze depoları bulunmaktadır [1].

Bir de Müzelerimizdeki eserlerin sayısına bakalım. İlk Müzemizin kuruluşundan sonra yapılan yayınlarda eser sayısı 650 adet olarak gösterilmektedir. Hamdi beyin vefatı sıralarında ekseriyeti sikkeler teşkil etmek üzere 109.000 idi. Bugün henüz kayda geçmiyenler ile etüdlük parçalar hariç 772.000 adedi geçmiştir. İşte Müzelerin ve eserlerin sayısı, aradaki büyük gelişmeyi belirtmek için söylenecek sözlerin en kuvvetlisidir. Bu müzelerin her birinin buldukları binalar itibarıyla, sakladıkları eserler dolayısıyla ayrı birer hususiyeti vardır. Ne çareki Dergimizin bu kadar geniş bir yazıya tahammülü olmadığından içinden bazıları hakkında bir kaç söz söylemekle iktifa mecburiyetindeyiz:

Konya Müzesi; [2] Mevlana Türbesi ne kadar mühim bir anıt ise Mevlana Celaleddin daha yüce bir şahsiyettir. İşte bu manzume bizatihi bir

[1] 1943 - 1944 yılları Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğünün genel durumu. Ankara 1945.

[2] Konya Asari Atika Müzesi Rehberi Aliieddin Matbaası 1930.

müzedir. Fazla olarak kitap, cilt, tezhip, halı, kumaş ve şamdan gibi binlerle eser ayrı bir varlıktır. Tamamen mahvolmuş denilebilecek bir halde bulunan İplikci Camii de yeniden ihyâ edilerek, Konyada bulunan Roma ve Bizans eserleri de orada teşhir edilmektedir. Yine üzerinde durulmağa layık en mühim bir mimari varlık olan Alaaddin Camiide Milli Eğitim Bakanlığına intikal etmiş bulunmaktadır.

Ankara Arkeoloji Müzesi; Şehrin semalara yükselen kalesindedir. **Çeşitli** tarihleri yaşatan bu hisar her gün artan eserleri alamıyacağı pek tabii bulunduğundan, bu civarda bulunan ve 14 64 • 14 71 yıllarında yapılmış olan ve fakat bakımsızlıktan bir harabe haline gelen Fatih Sadrazamı Mahmut Paşanın Bedesten binası onarıldı. Dört pilpayeye oturan on kubbeli bu bina, bugün Ankaranın tarihi süslerinden biri oldu. 49 metre uzunluğunda ve 18 metro genişliğinde olup, burada Hitit eserleri teşhir olundu.[1 } Şu suretle dünyanın en mühim ve nadir Hitit eserlerini toplayacak bir müze kurulmuş oluyor. Filhakika Başşehirde bir çok kültürlerle aid muazzam bir müzenin kurulması lüzumu pek tabii ise de Hitit kısmının milletler arası en önde bir kısım olmağa, namzet bulunduğu şüphesizdir.

Ankara Etnoğrafya Müzesi binası; pek ufak olmasına rağmen bu müze- de, etnografik maddelerden başka dekoratif kıymetleri yüksek bir çok san'at eseride bulunmaktadır. Müsait bir yer bulunduğu takdirde layıkı gibi inkişaf edeceği tabiidir. Etnografya müzemiz için vakit geçirilecek bir zaman kalma- dığı da muhakkaktır.

Ayasofya; Milletler arası şöhret salmış olan bu anıt, en geniş ve bilim- sel bir görüş ile bir müze halinde cihanın ziyeretine ve incelemesine hasr- edilmiştir. Bununla beraber Kariye ve Fethiye Camileri de aynı suretle ziya- retçilere açılmıştır.

Cumhuriyeti müteakip, saltanat binaları millete intikal eylediği sırada, İstanbulun fethi ile şehrin en güzel ve hakim bir köşesine Sultan Fatih tarafından temeli atılan beş asırlık bir tarih kaynağı olan Topkapı Sarayı (Sarayı Cedit) 2.IV.1340 tarihli Vekiller hey'eti (Bakanlar kurulu) kara- riyle müze ittihaz edilmiştir. [2}

Bir çok köşk ve müstemilatından mürekkep olan bu saray son asırların ihmal ve kıymet bilmemesi yüzünden pek mühim unsurlarını kaybetmiş olup şimdi 80 bin metre karelik bir yerde kalan ve devlet işlerini görmeğe mahsus Kubbealtı, Arzodası gibi kısımlarla birçok hazineler, Köşkler, Kü- tüphaneler, Koşuşlar, Hamamlar, Camiler, Kulelerle 2 5 O odalı Harem dai- resinden müteşekkildir.

Çiniliköşk, Alayköşk, Sepetçilerköşk ve Babı Hümayün ve Suru-Sul- tani etrafında kalmış birer parçasıdır.

[1] « Ankara Bedestende bulunan Eti müzesi büyük salonun kılıhvuzu» 1946 yihnda neşredilmiştir.

[1] A. Sami Boyer. Ayasofya Maarif matbaası 1943

Muzaffer Ramazanoğlu. Sentiren ve Ayasofya manzumeleri İstanbul 1946

[2] Topkapu ııarayı Müzesi Rehberi, Devlet Basım evi 1933

Guide To The Museum of Topkapu Saray. Devlet Basım evi 1936

Yalnız adlarını bile saymağa imkan olmayan bu anıtlar serisinin, bir müze olarak cihana kapılarını açmasıyla:

a - 15-19 uncu yüzüncü yıllara aid bir çok çeşitli ve pek nadir binalar ve bunların pek zengin iç süslemeleri.

b - Depolarında, Hazinelelerinde bulunan silahlar, Sancaklar, çadırlar, elbiseler, papuçlar, kumaşlar, işlemeler, eğer takımları, saltanat arabaları, Çin, Japon ve Avrupa porselenleri, Türk fayans, porselen ve camları, resimler, yazılar, kitabeler, nihayet murassa eşya, tahtlar, emanatı mukaddese onbinlerle ve bilhassa Türk san'atına aid şaheserler.

c - Kütüphanelerinde, 25 bine yakın yazma basma, minyatürlü eserler

d - Orhan zamanından başlayarak son zamanlara kadar gelen ve Saray tarihini ve eserlerini aydınlatan arşiv malzemesi, sonsuz bir hazine halinde ortaya çıkmıştır.

İşte kısaca belirttiğimiz bu dört kaynağın ilim alemi için nasıl bir varlık ve hazine olduğunun takdiri pek kolaydır. Topkapı Sarayı son yıllarda yapılan mühim restorasyonlar sayesinde benliğini kazanmış ve bu sayede sözü geçen san'at hazinelerinin layıkı gibi teşhir imkanı da bulunmuştur. Yukarıda Türk müzeleri kurulduğu sırada, milli san'at eserlerine kıymet verilmemiş olduğundan büyük kayıplara uğradığımızı işaret etmiştik. işte bu boşluğun gerek Topkapı Sarayının müze haline konmasıyla ve gerek diğer illerde kurulan müzeler mevcudu ile telafi edilmekte olduğunu kıvançla söyleyebiliriz.

İzmir, Bursa ve Adana müzeleride pek mühim ve çok inkişaf edecek birer kültür kaynağıdır.

Müzeler konusuna dahil bulunan kazılar, inkişafda başlı başına bir yazı teşkil edebilecek mahiyette olduğundan biz burada, bir kaç kelime ile Türk Tarih Kurumu ile işbirliği yapmak suretiyle devlet ödeneği devlet memuru eliyle yani kendi para ve emeğimizle Pazarlı, Çekmece, Karaoğlan, Çankırı kapu, Vize, Ahlatlıbel, Samsun, Alaaddin-tepe kazılarını ve şimdi-ye kadar eşlerine raslanamayan kıymetli eserler bulunan Alacahöyük hafriyatını { 1 } bir örnek olarak vermekle iktifa edeceğiz. Buna, Üniversitelerimizin yurdun muhtelif yerlerinde bilhassa pek ehemmiyetli neticeler alınan antropolojik araştırmalarını da ilave etmek çok lazımdır. (2)

Birde, anıtların onarım işi varki, Cumhuriyet devrine kadar, Milli Eğitim, bunlarla meşgul olmamıştı. Son yıllarda, kültür farkı aranılmaksızın, Ogüst Mabedinden başlanarak, Topkapı Sarayı, Ayasofya, Kariye, Mahmud Paşa Bedestanı, Yeşil türbe, Alanya da Kızılburç, Afyon da Gedik Ahmed Paşa Medresesi, Edirne de Ali Paşa Çarşısı gibi bir çok bina ve yüzlerce türbenin restorasyonuna milyonlarca lira sarfedilmiş ve yüzlerce anıt hayata kavuşmuş ve bunların bir çoğuna da, kullanma şekli bulunarak faydalanıl-

(1). Remzi Oğuz Arık: Alacahöyük hafriyat 1935 T. Tarih kurumu yayınları. V. s rı Hamit Koşay • » 1936 > ,

[2] - Dr. Ş. Aziz Kansu Eti yokuşu Hafriyat Raporu. T. Tarih Kurumu Yayınlarından.

maktadır. Mamafih bu anıtlar onarımının çok mühim ve müşkül bir memleket dâvası olduğunu, fakat zamanla daha kuvvetle ele alınacağına, son senelerdeki hareketleri bir ümit kaynağı olarak gösterebiliriz. [1]

15

Son yıllarda Müze eserlerinin onarım, koruma ve icabında analiz işlemleri yapılmaktadır. Mamafih bu anıtlar onarımının çok mühim ve müşkül bir memleket dâvası olduğunu, fakat zamanla daha kuvvetle ele alınacağına, son senelerdeki hareketleri bir ümit kaynağı olarak gösterebiliriz. [1]

Bu arada sayıları artan ve mevcutları zenginleşen müzelerimizin, geniş ölçüde ve hemde yabancı dillerle yayınlar yapmasının, ilmi bir zaruret olduğu kadar memleketimizi tanıtmak yönünden ve turistik bakımdan ne kadar lüzumlu olduğunda şüphe yoktur.

Türk müzelerinin en kıymetli bir emektarı olarak, meslektaşlarıma, müzelerimizin yüzüncü yıl dönümünü kutluyarak sözlerime son veriyorum.

Türk müzelerinin en kıymetli bir emektarı olarak, meslektaşlarıma, müzelerimizin yüzüncü yıl dönümünü kutluyarak sözlerime son veriyorum.

[1] — Türkiye Tarihi Anıtları. Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü Yayınlarından 1946 Sayı : 2